

SHAXS MOTIVATSIYASI: NAZARIY QARASHLAR VA AMALIY AHAMIYATI**Raximberdiyeva Mehriniso Xosilbek qizi**

Ajiniyoz nomidagi NDPIning Pedagogika fakulteti

Psixologiya talim yonalishi 2-Z guruh talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15788400>

Annotatsiya. Mazkur maqolada shaxs motivatsiyasi tushunchasining mazmun-mohiyati, motivatsiya nazariyalari, uning shakllanishi va rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar, hamda zamonaviy psixologiyada motivatsiyani o'rganishning ahamiyati haqida so'z yuritiladi.

Shuningdek, motivatsiya turli yoshdagi shaxslarda qanday namoyon bo'lishi va uni rivojlantirish usullari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: shaxs, motivatsiya, ehtiyoj, ichki va tashqi motivlar, faoliyat, psixologik yondashuvlar, o'zini anglash.

PERSONAL MOTIVATION: THEORETICAL VIEWS AND PRACTICAL SIGNIFICANCE

Abstract. This article discusses the essence of the concept of personality motivation, motivation theories, factors influencing its formation and development, and the importance of studying motivation in modern psychology. It also analyzes how motivation manifests itself in people of different ages and the ways of its development.

Keywords: personality, motivation, need, internal and external motives, activity, psychological approaches, self-awareness.

МОТИВАЦИЯ ЛИЧНОСТИ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ И ПРАКТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ

Аннотация. В данной статье рассматривается сущность понятия мотивации личности, теории мотивации, факторы, влияющие на ее формирование и развитие, а также значение изучения мотивации в современной психологии. Также анализируется, как мотивация проявляется у людей разного возраста и методы ее развития.

Ключевые слова: личность, мотивация, потребность, внутренние и внешние мотивы, деятельность, психологические подходы, самосознание.

Motivatsiya inson faoliyatini rag'batlantiruvchi ichki va tashqi omillar majmuasidir. Har bir insonning harakati, intilishi yoki qiziqishlarining asosi — bu ehtiyojlar va ularni qondirishga bo'lgan ichki turtkilar. Shaxs motivatsiyasini o'rganish psixologiyaning eng dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi, chunki u insonning o'zini anglash, qaror qabul qilish, rivojlanish va ijtimoiylashuv jarayonlarini tushunishga imkon beradi.

1. Motivatsiya tushunchasi va uning psixologik mohiyati

Motivatsiya (lotincha movere – harakatlantirmoq) – bu insonni faoliyatga undovchi ichki psixologik holatdir. A.N. Leontyev ta'kidlashicha, “motiv – bu faoliyatning ichki sababi, ya'ni maqsadga yetishishdagi turtkidir” [1.1]. Motivatsiyani ichki (intrinsik) va tashqi (ekstrinsik) deb ikki turga ajratish mumkin. Ichki motivatsiya insonning o'z qiziqishi, o'z-o'zini rivojlantirishga bo'lgan ehtiyoji bilan bog'liq bo'lsa, tashqi motivatsiya mukofot, tan olinish, jazodan qochish kabi tashqi omillar bilan bog'liqdir.

2. Motivatsiya nazariyalari

Psixologiyada motivatsiya bo'yicha bir nechta asosiy nazariyalar mavjud: A. Maslou ehtiyojlar ierarxiyasi nazariyasi: inson motivatsiyasi ehtiyojlarni qondirishga intilish orqali shakllanadi. U besh darajadagi ehtiyojni ko'rsatadi: fiziologik, xavfsizlik, ijtimoiy, hurmat va

o'zini namoyon qilish ehtiyojlari [1.2]. G. Allportning funksional avtonomiya nazariyasi: dastlab tashqi sabablarga asoslangan motivlar vaqt o'tishi bilan shaxsning ichki ehtiyojlariga aylanadi [1.3]. D. Makklellandning motivatsiya nazariyasi: insonda uch asosiy motiv mavjud: yutuq, kuch va aloqadorlikka intilish. Freyd va psixanalitik yondashuv: motivatsiyaning asosida ongsiz istaklar va ehtiroslar yotadi.

3. Shaxs motivatsiyasining shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar

Motivatsiyaga quyidagi omillar ta'sir qiladi:

Oila va tarbiya muhiti

Yoshlikdagi tajribalar

O'qitish va ta'lim uslublari

Jamiyatdagi ijtimoiy-psixologik muhit

Shaxsning temperamenti va xarakteri

Har bir insonda motivatsiya darajasi turlicha bo'lib, u individual rivojlanish, maqsadga intilish va qadriyatlarga bog'liq holda shakllanadi [1.4].

4. Motivatsiyaning amaliy ahamiyati

Bugungi kunda maktab, oliy ta'lim muassasalari va ish joylarida shaxs motivatsiyasini oshirish asosiy psixologik vazifalardan biridir. O'quvchilarda bilim olishga bo'lgan qiziqishni shakllantirish, xodimlarda mehnatga bo'lgan motivatsiyani qo'llab-quvvatlash — bu amaliy psixologiyada hal qilinadigan muhim masalalardandir.

Motivatsiyani oshirishda quyidagi usullar samarali:

Shaxsiy maqsadlar qo'yish

Ichki rag'batlantirish

Faoliyat mazmunini boyitish

Muvaffaqiyatni tan olish va baholash

Shaxs motivatsiyasi — bu inson faoliyatining yurak urishidir. Uni to'g'ri anglash va yo'naltirish orqali shaxsning individual rivojlanishiga, ta'lim sifatining oshishiga, ijtimoiy moslashuvga ijobiy ta'sir ko'rsatish mumkin. Motivatsiyaga oid psixologik yondashuvlar nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham dolzarb hisoblanadi. Shuning uchun ushbu sohada chuqur tadqiqotlar olib borish bugungi kun psixologiyasi oldida turgan muhim vazifalardan biridir.

Zamonaviy psixologiyada shaxs motivatsiyasi muhim tadqiqot yo'nalishlaridan biri bo'lib, u inson faoliyatining ichki turtkilari, ehtiyojlari va maqsadga intilish mexanizmlarini o'rganadi. Motivatsiya shaxsning hayotiy pozitsiyasini, faoliyatiga bo'lgan munosabatini va harakatlarining yo'nalishini belgilab beruvchi asosiy psixologik omil hisoblanadi. Uning psixologik mohiyati shundaki, u insonning tashqi va ichki muhitdagi ta'sirlarga qanday javob berishini, faoliyatni qanday davom ettirishini va qiyinchiliklar qarshisida qanday kurashishini aniqlaydi [1]. Motivatsiya atamasi lotincha "movere" – harakatlantirmoq so'zidan olingan bo'lib, u shaxsni biror faoliyatga undovchi ichki psixik kuchdir. Motivatsiya ehtiyojlar asosida shakllanadi. Masalan, ovqatlanishga bo'lgan ehtiyoj – fiziologik, tan olinishga ehtiyoj – ijtimoiy, o'zini anglashga ehtiyoj esa – shaxsiy o'sishga oid motivatsion manba bo'lishi mumkin. Har bir insonning motivatsion strukturasini aniqlash orqali biz uning psixologik portretini tuzishimiz mumkin [2]. Psixologiyada motivatsiyani tushuntirib beruvchi turli nazariyalar mavjud. Eng mashhurlaridan biri bu – A. Maslouning ehtiyojlar ierarxiyasi nazariyasidir. Unga ko'ra, inson faoliyati besh bosqichli ehtiyojlar ierarxiyasi asosida shakllanadi: fiziologik ehtiyojlar, xavfsizlik, ijtimoiy aloqadorlik, hurmat va o'zini ro'yobga chiqarish [3]. Bu yondashuvga ko'ra, yuqori darajadagi motivatsiya faqat pastki bosqichdagi ehtiyojlar to'liq qondirilgandagina

yuzaga chiqadi. Bundan tashqari, D. Makklelland motivatsiyaning uch asosiy manbasini – yutuqqa intilish, kuchga egalik qilish va ijtimoiy aloqadorlik ehtiyojlarini ajratib ko'rsatadi [4].

Unga ko'ra, odamlar bu ehtiyojlar nisbatining kuchiga qarab turli xil ijtimoiy rol va kasblarga intiladilar. Masalan, yuqori yutuq motivatsiyasiga ega insonlar innovatsion, mas'uliyatli lavozimlarda samarali faoliyat olib boradi. Shaxs motivatsiyasi ko'p omilli tizim bo'lib, u bir vaqtning o'zida biologik, psixologik, ijtimoiy va madaniy komponentlarga ega. Bu tizim quyidagi asosiy tarkibiy qismlardan iborat: ehtiyojlar, qiziqishlar, maqsadlar, e'tiqodlar, qadriyatlar va irodaviy sifatlar. Bularning har biri motivatsion holatni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi [5].

Shaxs motivatsiyasiga quyidagi omillar kuchli ta'sir ko'rsatadi:

Oilaviy tarbiya – dastlabki motivatsion tajriba aynan oila muhitida shakllanadi.

O'qitish va ta'lim muassasalari – motivatsiyani qo'llab-quvvatlovchi muhim institutsiyadir.

Jamiyatdagi qadriyatlar tizimi – shaxsiy intilishlar jamiyat tomonidan qabul qilinayotgan qadriyatlar asosida yo'naltiriladi.

Ichki psixik holatlar – shaxsning affektiv (hissiy) fonida motivatsion impulslar kuchayishi yoki susayishi mumkin. Psixolog A.N. Leontyevning fikricha, motivatsiya – bu faoliyatning strukturaviy birligi bo'lib, u maqsad, vosita va harakatni birlashtiruvchi psixik mexanizm sifatida qaraladi [6]. Motivatsiya darajasi nafaqat shaxsning psixologik salomatligini, balki uning ta'lim, kasbiy faoliyat va ijtimoiy moslashuvdagi muvaffaqiyatini ham belgilaydi.

Shu sababli, shaxsda ichki motivatsiyani rivojlantirish muhim psixologik vazifadir.

Zamonaviy psixologiyada motivatsiyani oshirishning samarali usullari sifatida quyidagilar ajratiladi:

O'z-o'zini anglash va shaxsiy maqsad qo'yish;

Ijobiy psixologik muhit yaratish;

Shaxsiy yutuqlarni tan olish va rag'batlantirish;

Faoliyat mazmunini oshirish va erkin tanlov imkonini yaratish [7]. Masalan, ta'lim jarayonida o'quvchilarda o'qishga bo'lgan ichki motivatsiyani rivojlantirish uchun ularning mustaqil fikrlashiga, izlanishga va muammoli vazifalarni yechishga bo'lgan qiziqishini rag'batlantirish zarur. Ish joylarida esa motivatsiyani oshirish uchun shaxsga mos rag'batlantirish tizimlari (shaxsiy mukofotlar, ijtimoiy e'tirof) joriy etilishi muhim. Shaxs motivatsiyasi inson hayotida asosiy harakatlantiruvchi kuchlardan biridir. U orqali shaxs o'z ehtiyojlarini anglaydi, maqsadlar belgilaydi, to'siqlarni yengib o'tadi va o'zini jamiyatda namoyon etadi. Motivatsiya nazariyalarini chuqur tahlil qilish, ularning amaliyotga tatbiq etilishi ta'lim, ishchi muhit va shaxsiy rivojlanish sohalarida katta samaradorlikka olib keladi. Bugungi kunda psixologlar oldida turgan dolzarb vazifa – bu motivatsiya jarayonlarini individual yondashuv asosida tahlil qilish va ularni samarali boshqarish strategiyalarini ishlab chiqishdan iborat.

REFERENCES

1. Leontyev A.N. Faoliyat, ong va shaxs. – Moskva, 1977.
2. Maslow A.H. Motivation and Personality. – Harper & Row, 1954.
3. Allport G. Becoming: Basic Considerations for a Psychology of Personality. – Yale University Press, 1955.
4. Makklelland D. The Achieving Society. – Princeton, NJ: Van Nostrand, 1961.
5. Qodirov S. Psixologiya asoslari. – Toshkent: O'zbekiston, 2019.
6. Ayupova D. Umumiy psixologiya. – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2022.